

כה גברא

הלל רפאל ברנר

א. סוגית הגמ'¹:

"אמר רב פפא: האי אריתא דדלאי אין נוטלין ממנו לידיים, דלא אתו מכח גברא. ואי מיקרב לגבי דולא, דקאתו מכח גברא, נוטלין ממנו לידיים".
מפ' רש"י: "אריתא דדלאי: צינור ששופכין לו מים מן היאור בדלי והוא מוליך מים לשדות. אין נוטלין ממנו לידיים: לתת ידיו לתוכו ויקלחו המים לתוכו דלאו מכח גברא אתו, שכבר עבר כח השופך והן מקלחין מאליהם".
אומרת המשנה³: "הכל כשרין ליתן לידיים אפי' חש"ו. מניח חבית בין ברכיו ונוטל. מטה חבית על צידה ונוטל. והקוף נוטל לידיים. ר' יוסי פוסל בשני אלו".
והכונה שר' יוסי חולק במטה חבית ובקוף, ולא במניח חבית בין ברכיו⁴.

ב. שיטת הבה"ג⁵ והרשב"א:

הבה"ג חידש שמי שטובל ידיו בכלי עולה לו נטילה. ודייק זאת מדברי הגמ' בפסחים⁶: "אבעיא להו מהו לקדש ידיו ורגליו בכיור? - ממנו אמר רחמנא ולא לתוכו וכו'". ולומד מכאן הבה"ג: "משמע דבקידוש ידיים מבעי ליה משום דכתיב ממנו אבל בנטילת ידיים אפילו בתוכן מותר". (לשון תוס'⁷).
נתקשו תוס' מדברי הגמ' שאריתא דדלאי פסול משום "דלא אתו מכח גברא", משמע שצריך כח גברא. ומתרצים התוס', וכן תי' הרשב"א⁸, ש"כח גברא" זה לא דוקא אלא הכונה לכח כלי, שבנט"י צריך נטילה מן הכלי. ואם מטביל ידיו בכלי הרי ודאי שיש נטילה מן הכלי. ובאריתא דדלאי שידינו חוץ לכלי אז כדי להחשב נטילה מן הכלי צריך שיהיה כח כלי, וזה לא קיים כיוון שפסק כח השופך.
לפ"ז יוצא שת"ק במשנה שמכשיר נטילה מקוף - כליו שאינו מצריך כח גברא - מתאים לגמ'. מכיון שמדברי תוס' רואים שלעצם הדין שאריתא דדלאי פסול גם

¹ חולין קז.

² והמשך ל' רש"י: "ואין כאן לא נטילה ולא טבילה. נטילה, דלא מכח גברא קאתי. טבילה בצינור נמי ליתא שאין כאן שיעור מקוה". ולגבי הטבילה לא נאריך. ועי' תוס' משי"כ, ועי' רש"י.

³ פ"א סוף מ"ה.

⁴ ר"ש שם.

⁵ מקורו בבה"ג סו"פ ו' דברכות: "והיכא דקא מסגי וכו'".

⁶ דף כא.

⁷ שמות ל', יח', יט': "ועשית כיור נחושת... ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם".

⁸ חולין כז. ד"ה "דלא".

⁹ תוהב"א ב"ז ש"ד ובחידושו לחולין שם ד"ה "מגופת".

רבנן, שלא מצריכים כח גברא (להלן: כ"ג), מסכימים. אבל תוס' נתקשו שלכאור' לשון הגמ' דלא כרבנן¹⁰, והרי עכשיו הסבירו שלשון הגמ' הוא לאו דוקא. הרשב"א מביא ראיה לכך שהסוגיה כת"ק ולכן קי"ל כותייהו דלא בעינן כ"ג, ולא כר' יוסי שמצריך כ"ג: "דכח גברא מנא תיתי?" פ"י: מה פתאום שיצטרכו כ"ג? ומסביר הרשב"א: עצם זה שצריך כלי למדו רבנן מקידוש ידיים ורגלים במקדש שהיה מכלי - מהכיוור (כ"כ הבה"ג, ושם הביא מקור נוסף לכלי ש"אסמכינהו רבנן על מי חטאת" שצריך כלי¹¹), אבל לכח גברא אין מקור. ור' יוסי שחולק ומצריך כח גברא מנין לו? - עונה הרשב"א בשם הראב"ד¹² שטעמו הוא גזירה שמא יטול אדם מרביעית מצומצמת ואם לא ידרשו כח גברא "אי אפשר שלא יתפזרו מן המים קצת, ונמצא אותו רביעית מתחסר".

ג. שיטת תוס' ורא"ש¹³:

אם בתי' הקודם הסכימו תוס' לדחוק את הגמרא ולומר שכח גברא זה לאו דוקא, עכשיו סוברים תוס' שכח גברא זה בדוקא, וכדעת ר' יוסי במשנה ולכן קי"ל כמותו, ודלא כבה"ג שמצריך רק נטילה מהכלי כרבנן. לפי"ז, להלכה יהיה אסור ליטול, לא מקוף ולא מחבית שעל צידה (בהמשך נדייק יותר לגבי מקרה זה). אבל מ"מ מודה ר' יוסי לכך ש"מניח חבית בין ברכיו ונוטלי", וכך כתוב בהדיא בתוספתא¹⁴. והסביר הר"ש שזה חשיב כח גברא כיון "שברכיו מסייעין לשפוך"¹⁵.

כיצד יענו על קו' הרשב"א לעיל, שהקי מנין לחייב כ"ג: ועונה הסמ"ג¹⁶ שתי תשובות:

1. "ור' יוסי למד ממה שכתוב¹⁷ (לגבי הזאת מי חטאת): והזה הטהור על הטמא, שהיה שם כח אדם, וה"ה לטהרת ידיים". ורבנן חלקו, ולא למדו משם.
2. "ואפשר להיות שגם בכיוור היה כח אדם", ומשם למד ר' יוסי לנט"י. ואיך היה כ"ג בכיוור? - מסביר הסמ"ג שהברז של הכיוור היה תקוע בנקב "וכשרוצה לקדש ידיו מושך הברזא (והנקב נפתח ויוצאים המים) וקילוח ראשון היוצא ע"י משיכת הברזא קרוי כח אדם". ורבנן חלקו וס"ל שגם בכיוור לא היה כח גברא והיו נוטלים גם מהקילוח השני שכבר לא בא מכח הסרת הברזא. הרא"ש לשיטתו, שמצריך להלכה כח גברא, פוסק¹⁸: "ומים שבחבית ויש בו ברזא יסיר הברזא ויחזירנו בכל שפיכה ושפיכה וקרי ביה שפיר כח גברא כיון

¹⁰ חזו"א סי' כג ס"ק ב' ד"ה "חולקין".

¹¹ במדבר יט', יז': "ונתן עליו מים חיים אל כלי".

¹² מקורו בהל' נט"י לראב"ד - ע"י בספר "מים ראשונים" לרב מרדכי רבינוביץ שליט"א עמ' קד'.

¹³ סי' יג'. וכ"ה דעת התר"י בברכות מב'. מדפיו ד"ה "וכתב", והראב"ד בהשגות פ"ו מברכות הלי"ג.

¹⁴ הביאה הר"ש סופ"א.

¹⁵ ובתהב"א כתב: "ואף לדברי ר"י אם נתן את הכלי בין ברכיו... ומנענע... שפיר דמי". וע"י מ"א סי' קנ"ט ס"ק ט"ז, וע"י חזו"א סי' כ"ג ס"ק ו'.

¹⁶ עשין כז', ד"ה "אמר רב".

¹⁷ במדבר יט', יט'.

דע"י הסרת הברזא באין המיס". אבל אם לא החזיר בכל שפיכה, אז הקילוח השני לא מקרי כח גברא ונטילתו פסולה. משא"כ לשיטת הרשב"א דלעיל שלא מצריך כלל כח גברא, ודאי שגם קילוח שני כשר, שהרי יש נטילה מן הכלי.

ד. שיטת הרמב"ם:

"והקוף נוטל לידיים"¹⁸. אי"כ פסק כרבנן דר"י. אבל מ"מ אינו כרשב"א לעיל שמספיק רק נטילה מהכלי, דהרמב"ם פסק גם דלא כבה"ג²⁰: "ואם הטבילין במים שאובים בין בכלים בין בקרקעות לא טהרו ידיו... שאין נוטלין לידיים אלא מן הכלים ומכח נותן". ובאמת ברשב"א תמה על הרמב"ם וכתב: "ודברים אלו (שנוטלין מהקוף ושצריך כח נותן) נראין כסותרין זא"ז", שהרי לרבנן שמכשירים קוף א"צ כח גברא.

וההסבר ברמב"ם, כפי שמסבירים הכס"מ²¹ והרא"ה²² הוא שלרבנן לא מספיק רק כח כלי כפי שהבין הרשב"א, אלא רבנן מצריכים כח נותן. אמנם לא כח גברא, אלא אפי"ן קוף²³ נקרא נותן, אבל כח כלי לבד אינו מספיק.

וא"כ מח' ת"ק ור' יוסי היא, שלר' יוסי בעינן דוקא כח גברא, ולרבנן מספיק כח נותן וקי"ל כרבנן. והסוגיה בחולין שאומרת בעינן "כח גברא" - סובר הרמב"ם שאין הכוונה כח גברא בדוקא אלא כח נותן²⁴, ונקטה כח גברא לאפוקי מכח כלי. לפי"ז, במה נחלקו לגבי "מטה חבית על צידה" שת"ק מכשירים ור' יוסי פוסל, הרי זה לא מקרה של כח נותן כמו קוף? - ומסביר הכס"מ שזוהי נקי מח' נוספת בין ת"ק לר' יוסי, בשאלה: האם זה שהפעולה הראשונה נעשתה ע"י כח גברא (או: אפי"ן כח נותן לרבנן), ועכשיו המים כבר מקלחים מאליהם, האם יש להם דין של באים מאותו כח או לא? - רבנן מקילים ומחשיבים גם את הכח השני כבא מכח נותן, ור' יוסי אומר: מכיון שפסק הכח הראשון אין כאן כח גברא ופסול²⁵.

כותב הב"י²⁶ על שיטת הרמב"ם: "וצ"ל שהוא מפרש כפי"ן קמא דרבינו שמשון". הרי"ש התקשה שחכמים מכשירים במטה חבית על צידה משמע שלא מצריכים כח גברא, וא"כ זה סותר את דברי הגמ' לגבי אריתא דדלאי שאומרת שצריך כח גברא. ומתרץ הר"ש: גם חכמים יכולים להסתדר עם הגמ' שם, כי גם הם מצריכים כח גברא, ולכן אריתא דדלאי, שפסק כח הגברא, הנטילה פסולה. וזה שת"ק מכשירים בהטה חבית על צידה ליטול ממנה אפי"ן לאחר כמה שעות הוא מטעם שכיון שכל מה ששופכת מים נובע מחמת הטיתו זה נחשב כח גברא. וא"כ

¹⁸ סי' יד'.

¹⁹ פ"ו מברכות הלי"ג.

²⁰ פ"א ממקואות הלי"א.

²¹ פ"ו מברכות הי"ג.

²² במשמרת שם.

²³ לענין שאר בעי"ח - עיי' כס"מ: "ואפשר דקוף לאו דוקא וכו'" ועיי' א"ר סי' קנ"ט אות יז', ומאמ"ר שם ס"ק טז' וחזו"א סי' כג' ס"ק א' סוד"ה "ידיים".

²⁴ כס"מ שם, פמ"ג במ"ז סי' קנ"ט סוס"ק יב', וחזו"א סי' כג' ס"ק א' ד"ה "ודעת". ועיי' ביאור מרדכי לפ"ח דברכות אות לדי' ד"ה "ובה"ג".

²⁵ ועיי' בפמ"ג במ"ז סי' קנ"ט ריש ס"ק יג'.

²⁶ סי' קנ"ט אות ט"ז, ד"ה "חבית".

בהסבר מח' ת"ק ור' יוסי בענין חבית ההסבר של הר"ש הוא כמו הרמב"ם. אלא שלכאוי קשה על הר"ש שאמר שגם לת"ק בעינן כח גברא: אי"כ איך מכשירים בקוף? ולכן נראה, שגם בענין קוף מסביר הר"ש כהרמב"ם, שת"ק מצריכים כח נותן ולא כ"ג. אלא שבכ"ז נראה שיהיה הבדל בין הר"ש לרמב"ם, דהרמב"ם פסק כת"ק בשתי המחלוקות, והסביר שהגמי לגבי אריתא דדלאי שמצריכה כ"ג היא לאודוקא. אבל הר"ש אולי רק יפסוק כרבנן במטה חבית, שזה אינו נסתר מהגמי שם - שהרי הסביר שת"ק מכשירים מטה חבית לא מחמת שאין מצריכים כ"ג, אלא מחמת שמחשיבים זאת ככ"ג - אבל אולי יפסוק כר' יוסי בקוף²⁷, שהרי בגמי כתוב "כח גברא"²⁸.

ה. מח' תלמידי הרבינו יונה ורשב"א בסוגיה בחולין (טז.):

לעיל הבאנו את דברי הגמי לגבי אריתא דדלאי, ש"אי מקרב לגבי דולא, דקאתו מכח גברא, נוטלין ממנו לידיים". ופי' רש"י: "כשהדולה שופך, וזה נותן ידיו סמוך למקום השפיכה, והמים מקלחין מכח השפיכה לתוך ידיו, שפיר דמי". וכוונת רש"י שאפי' אין המים נופלים ישר על ידיו, אלא אפי' נופלים לאריתא ומשם מיד על ידיו ג"כ עולה לו נטילה, וזה חשוב מכ"ג (או: מכח נותן, לרמב"ם), וכך כתבו התר"י²⁹ בפירוש.

עוד הוסיפו שם להסמיק דין זה על הגמי בחולין, וז"ל: "אמר מר: השוחט במוכני שחיטתו כשרה. והתניא: שחיטתו פסולה? - ל"ק, הא בסרנא דפחרא (גלגל של חרס, שחיטתו כשרה, שאדם מגלגלו" - רש"י), הא בסרנא דמיא (שחיטתו פסולה שהמים מגלגלין אותו)". ואבע"א: הא והא בסרנא דמיא ול"ק, הא בכח ראשון (י"מיד כשנטל הדף המעכב את המים והתחיל לגלגל ובתח"י לגולו שחט"י), הא בכח שני (כלוי, לאחר שהסתובב מעט)³⁰.

ההבדל העקרוני בין סרנא דפחרא לסרנא דמיא הוא, שסרנא דבפחרא האדם פועל באופן חיובי בגלגל ויוצר את הכח בו, משא"כ בסרנא דמיא האדם רק מסיר את המונע מהמים שכבר מפעילים כח.

עפ"י זה הבין הרשב"א³¹ שיש חילוק בדין כח שני בין המקרים. דבסרנא דפחרא כיון שדחף האדם אז אפי' בכח שני, לאחר שהפסיק לגלגל, שחיטתו כשרה, ואלו בסרנא דמיא רק כח ראשון כשר וכח שני פסול. והסברא: בפעולה אקטיבית שהאדם יצר את הכח אז גם הכח השני מתייחס אליו ונחשב כוחו. משא"כ

²⁷ ע"י ביאור מרדכי אות לא' ד"ה "ולעני"ד".

²⁸ ומש"כ הר"ש בהמשך: "אי נמי, האי תנא דמכשר בקוף לא חייש אכח גברא וכו'", ומביא את התיי של תוס' ורא"ש, כונתו לומר שבת"י הקודם נדחק לומר שישנן שתי מחלוקות בין ת"ק לר' יוסי בגלגל הקוף. ולכן עכשיו אומר שבגלגל שת"ק מכשיר בקוף נראה לומר שת"ק סובר שלא בעינן כלל כח גברא והכל מחלוקת אחת. ועי' בי"ח סי' קנט' אות י' ד"ה "חבית" מש"כ על דברי הב"י הללו, ועי' א"ר אות יד' ומאמ"ר ס"ק טז' ד"ה "אס". ולענין מה שתייצנו את הקוף על הר"ש מקוף: כ"כ בא"ר הנ"ל, ועי' במאמ"ר שם ד"ה "ואס" ובביאור מרדכי לפ"ח דברכות אות לא' בדיבור הראשון.

²⁹ ברכות מב. מדפיו למעלה. וכ"ה בתוהב"א ב"ו ש"ד.

³⁰ עיי"ש בהמשך דברי הגמי בהשוואה ל"האי מאן דכפתיה לחבריה וכו'", ורש"י שם.

³¹ עי' תוה"ב הקצר ב"א ש"א: "השוחט במוכני וכו'" (דף ו' ע"ב בהוצאות הרגילות) (ועי' גם בארוך שם בהוצאת הר"י חיים גדליה דמבליסט עמ' כג' הערה 98).

במקרה שאין זה כח האדם, אלא כח המים, והאדם רק נתן להם אפשרות לממש כח זה, אז רק כאשר מדובר בכח ראשון אפשר בכ"ז ליחס כח זה לאדם, ולא בכח שני.

המקרה של אריתא דדלאי דומה בהגדרתו לסרנא דפחרא. אם נסביר את הגמ' בחולין כמו הרשב"א, אז באריתא דדלאי אפי' בכח שני תחשב הנטילה מכוחו ותהיה כשרה. ומתי תהיה פסולה? - כאשר אפי' כח שני לא יהיה כאן, אלא רק כח שנובע מהשיפוע של התעלה. כלו', אילו התעלה היתה מקבילה לקרקע המים היו נעצרים אחרי X דרך, אז גם עכשוו שהתעלה בשיפוע אחרי X דרך זה כבר לא נחשב כוחו, והנטילה פסולה.

אבל ה**תרי"י** הנ"ל מחלקים בין כח ראשון לשני גם באריתא דדלאי שדומה לסרנא דפחרא. וא"כ, שיטתם היא, שבין בדמיא (הסרת מונע) ובין בדפחרא (יצירת כח): כח ראשון כשר וכח שני פסול. לכן, באריתא דדלאי אם לא הניח ידיו ממש סמוך למקום השפיכה (כדי שזה יחשב מכח ראשון), לא עלתה לו נטילה.

על ה**תרי"י** קשה מכך שהגמ' אמרה: "ואבע"א אימא הא והא בסרנא דמיא ול"ק: הא בכח ראשון הא בכח שני". ומכך שלא אמרה הגמ': "הא והא בין בסרנא דמיא ובין בסרנא דפחרא ול"ק: הא בכח ראשון והא בכח שני" מוכח שדוקא בדמיא יש חילוק. וצ"ל: או שלתרי"י הייתה גי' אחרת בגמ', או שהגמ' נקטה דוקא סרנא דמיא שבה הנוהג הוא שיש מציאות של כח ראשון ושני, שאחרי שמסלק את הדף המים זורמים מעצמם, משא"כ בדפחרא המקרה הרגיל הוא שהאדם מסובבו כל הזמן ולא עוזב אותו.³²

ו. פסק השו"ע והרמ"א:

וז"ל ה**ב"י**³³: "ולענין הלכה כיון דנט"י דרבנן נקטינן כהרמב"ם והרשב"א ורב יהודאי דפסקו כת"ק". כלו': כח גברא ודאי לא צריך. אך האם צריך כח נותן או שמספיק שתהיה נטילה מכלי? ופוסק ה**שו"ע**³⁴: "צריך שיבואו המים מכח נותן". וגם לגבי קוף פסק המחבר כהרמב"ם שכשר, וז"ל³⁵: "אם הקוף נותן מים לידיים - יש פוסלים ויש מכשירים ונראין דבריהם". ה**רמ"א**³⁶ חולק ופוסק כתוסי' ורא"ש שבעינן כח גברא דוקא, וכר' יוסי שסתמא דגמ' כמותו. ולכן פוסל בקוף. לגבי טבילת ידיו בכלי פוסק³⁷ ש"בשעה"ד יכול לסמוך על דברי המתירים³⁸, "דהיינו שיטת בה"ג שמכשיר טבילה בתוך כלי. מכיון שהמחבר פסק כרמב"ם שפסק כת"ק דר"י, הקל³⁹ במטה חבית על צידה שאפי' בא לאחר כמה שעות עלתה לו נטילה, שהכל מקרי מכח הראשון שהיה כח

³² ועי' מחצית השקל סי' קנ"ט ס"ק כא' ד"ה "דבסרנא".

³³ סי' קנ"ט אות ט"ו-י' סוד"ה "חבית".

³⁴ ריש סעי' ז'.

³⁵ סעי' יב'.

³⁶ בד"מ ס"ק ג' ובהגה סעי' יב'.

³⁷ סעי' ח'.

³⁸ ולענין הברכה עי' בב"י אות ח', ובמ"א ס"ק טו' ובמ"ב ס"ק נו' ובשאר אחרונים.

³⁹ סעי' י'.

נותן, על דין זה לא הגיה הרמ"א. וגם את דין ברזא של הרא"ש פסק המחבר להלכה⁴⁰: "ואם היתה ברזא תקועה בנקב והסירה וקיבל המיס על ידיו חשיב שפיר כ"ג, וצריך להחזירה ולהסירה בכל שפיכה ושפיכה".

ז. קושיות על פסקי המחבר והרמ"א:

שתי קושיות מקשה הרמ"א⁴¹ על ההתאמה בין פסקי השו"ע והרמ"א בסוגיה זו:
א. מכיון שהמחבר פסק כרמב"ם, שפסק כת"ק, שמטה חבית על צידה חשיב כח נותן אפי' לאחר כמה שעות, אי"כ מדוע הביא את דין הרא"ש בברזא שצריך להחזיר בכל שפיכה ושפיכה ואם לא החזיר אינו נחשב לכוח?
ב. מדוע בדין קוף הביא המחבר גם את דעת הרא"ש שמחמיר, ואילו בדין הטה חבית על צידה לא? וביותר קשה על הרמ"א, שהחמיר בקוף ולא הגיה כלום להחמיר בחבית.

ח. שיטת הרמ"א ביישוב השו"ע:

ת"י לקו' הראשונה⁴²: "...שאני התם (בברזא) דלא עשה מעשה בגוף המיס, רק שהסיר הברזא המונעת מלצאת, אבל הכא (מטה חבית) שעשה מעשה בגוף המיס ומחמת הטייתו שופכין, מקרי כ"ג". גם הרמב"ם שמקל כת"ק במטה חבית בכ"ז אינו מקל בברזא, דבמטה חבית שהמטה יוצר את הכח אז אפשר להחשיב גם כח שני, לאחר כמה שעות, ככוחו. משא"כ בברזא, שלא האדם יצר את הכח אלא הכח כבר קיים במים הזוחפים את הברזא, והאדם רק מסיר את המונע ומאפשר לכח הקיים כבר לצאת, לכן הכח השני אינו נחשב כוחו והנטילה פסולה, אא"כ יחזיר ויסיר כל פעם את הברזא. וממשיך הרמ"א: "וכן נראה לעני"ד מוכח בחולין דף טז' שבסרנא דפחרא אפילו בסביבה שניה מקרי כ"ג". ראיתו היא משיטת הרשב"א שהבאנו לעיל בסוגיה שם, שבסרנא דפחרא שהאדם יוצר את הכח אז גם כח שני מקרי כוחו, משא"כ בסרנא דמיא, רק כח ראשון מקרי כוחו וה"ה בברזא, ובגלל שהסביר את המחבר שסובר כרשב"א דוקא בסוגיא של סרנא דפחרא, אי"כ באריתא דדלאי, שהאדם עושה פעולה בגוף המיס ויוצר את הכח, גם כח שני מקרי כוחו וכשר. וצריך להסביר שמה שפסלה הגמ', את אריתא דדלאי זה כשאפי' כח שני כבר אינו, והמיס זבים רק בגלל השיפוע של התעלה, אבל בכח שני לעולם כשר. וכך נסביר את פסיקת המחבר באריתא דדלאי. וזה קצת דוחק, כיון שבב"י הביא את דברי התר"י שפוסלים מכח שני באריתא דדלאי. וצ"ל שלמרות שהביאם בכ"ז חולק עליהם, ואולי מטעם זה לא הזכיר במקרה של אריתא דדלאי חילוק בין כח ראשון לשני אלא כך כתב: "שכבר פסק כח השופך".

ת"י לקו' השניה: הרמ"א מנסה לטעון כאן שגם הרא"ש שפוסק כר' יוסי לא יחלוק בהכרח על הדין של מטה חבית על צידה שנוטל אפי' לאחר כמה שעות.

40 סעי' טו.

41 קו' ראשונה - ס"ק כא', קו' שניה - ס"ק כג'.

42 תירוצים נוספים לקו' זו בי"ח אות י' ד"ה "ולכאורה", ועני' ט"ז ס"ק יג'.

וזאת למרות שהמשנה אומרת: "מטה חבית על צידה...ר' יוסי חולק וכו'". הרא"ש יפרש שאין הכונה שאדם מטה חבית, אלא שהחבית מוטה מעצמה, שאין כלל כ"ג, ולכן חולק ר' יוסי (ואפי"ה רבנן מכשירים, דא"צ כלל כח גברא - כך לפי הרא"ש), אבל אם אדם הטה את החבית מקרי כ"ג אפי' לאחר זמן. דדוקא **הרמב"ם** שפסק כת"ק ואפי"ה הצריך כח נותן, אז מוכרח שאין מדובר שהחבית מוטה מעצמה אלא שאדם (או לרמב"ם: אפי' קוף) הטה אותה, ואז יוצא שר' יוסי חולק גם בזה, וסובר שאפי' שהאדם עשה את הפעולה הראשונה, מ"מ הכח השני אינו נחשב כוחו. אבל לרא"ש, שסובר שלת"ק א"צ כלל כח גברא, אלא רק נטילה מכלי, אפשר להסביר שמדובר שהחבית מוטה מאליה, ור' יוסי שפוסל זה מטעם שמעולם לא היה כ"ג, אבל אם האדם הטה את החבית גם ר' יוסי מודה שאפי' כח שני מקרי כוחו, וכמו שפסק הרמב"ם והשו"ע. דלמה לנו לעשות מח' בזה בין הרא"ש לרמב"ם.

לפי ת"ז זה של המ"א יוצא שגם הרא"ש יפרש את הסוגיה בחולין כמו הרשב"א, שבסרנא דפחרא כח שני כשר, שהרי גם הוא מודה שאם הטה חבית אז אפי' לאחר כמה שעות כשר, וזה כמו סרנא דפחרא.

ט. שיטת הגר"א⁴³:

על שני תירוצי המ"א חולק הגר"א. על **לגבי התי' הראשון** של המ"א שגם הרמב"ם שפוסק כת"ק, יודה בברזא שרק כח ראשון כשר כיון שאינו עושה פעולה בגוף המים אלא רק מסיר מונע, מקשה הגר"א **מהתוספתא**⁴⁴: "הפקיע את המוליאר (ישעשה בו סדק ויצאו המים" - ר"ש) ונטל הימנו לידיים...ידיו טהורות, ור' יוסי אומר: ידיו טמאות". המציאות של "הפקיע את המוליאר" היא שאינו עושה פעולה בגוף המים, אלא רק מסיר מונע מהכח הקיים כבר. ואפי"ה ת"ק מכשיר. ובודאי, אומר הגר"א, שאין ההכשרה הזאת בכח ראשון דוקא, מכיון שא"כ לא היה ר' יוסי חולק, שהרי בכיור בקידוש ידיים ורגלים היה ברזא, ולפחות בכח ראשון ודאי שהיתה נטילה כשרה. אלא ודאי מדובר בכח שני ואפי"ה מכשירים ת"ק. וא"כ לדעת הגר"א הרמב"ם שפוסק כת"ק סובר שאפי' בברזא כח שני כשר, כמו במוליאר. [וצ"ע איך יסתדר הרמב"ם עם דברי הגמ' בחולין שבסרנא דמיא כח שני פסול. ואולי י"ל שהקלו בנט"י].

אמנם מנסה הגר"א בכ"ז ליישב את פסק המחבר, ולומר שהרמב"ם פסק כת"ק דמתניתין ולא כת"ק של התוספתא. ואע"פ שלת"ק של התוספתא בהפקיע את המוליאר כשר אפי' בכח שני, מ"מ הלכה כת"ק דמתניתין שדוקא במטה חבית על צידה כח שני כשר, אבל במוליאר, וכן בברזא, כח שני פסול. אבל הגר"א עצמו לא סובר כך וחולק על השו"ע בהבנת הרמב"ם⁴⁵. המ"ב לא כתב להקל בברזא⁴⁶.

⁴³ ס"ק לד'.

⁴⁴ הביאה הרי"ש סו"פ א'. וכן הקשה בביאור מרדכי שם אות לא ד"ה "והמג"א".

⁴⁵ כן מוכח בסוף ס"ק זה בגר"א, ועי' דמשק אליעזר. ועי' גם בביאור מרדכי אות לא ד"ה "ולענ"ד".

⁴⁶ אמנם עי' משי"כ בביה"ל ד"ה "בכל" לחוש במשהו לדעת הגר"א לענין ברכה.

לגבי התי' השני: הגר"א מוכיח שלדעת הרא"ש אפי' אם אדם הטה את החבית, ר' יוסי' שהלכה כמותו, פוסל בכח שני, ולא כרמב"ם, ואין אפשרות לפרש את המשנה בחבית מוטה מאליה. ואחת ההוכחות לכך⁴⁷ היא **מהתוס'**⁴⁸, שהם מקור שיטת הרא"ש, שציטטו את המשנה כך: **ומניח חבית על צידו ונוטל וכו'.** ועל זה חולק ר' יוסי'. וא"כ יוצא שהרמ"א שחולק על המחבר בקוף ופוסלו כדעת הרא"ש כונתו גם לחלוק עליו במטה חבית על צידה שרק כח ראשון כשר⁴⁹. ולכן כתב **במ"ב**⁵⁰ שטוב להחמיר בזה לכתחילה. וזה שהמחבר לא ציין לגבי מטה חבית שיש פוסלים צ"ל שסמך על משי"כ בקוף, שהרי מ"מ אינו פוסק כמוהם, אלא מכשיר.

אלא שיש לעיין איך יסביר הרא"ש. שפוסל אפי' במטה חבית בכח שני, את הגמ' בחולין לגבי סרנא דפחרא שכשר אפי' בכח שני. **הפמ"ג**⁵¹ מביא שני תירוצים: **א.** אפשר לומר שסובר **כתר"י** בפ"י הגמ' בחולין, ואפי' בסרנא דפחרא פוסל בכח שני, ולכן פוסלים גם במטה חבית.

ב. לעולם הרא"ש סובר **כרשב"א**⁵², שבסרנא דפחרא כשר אפי' בכח שני. והא דפסל במטה חבית הוא משום דס"ל שחבית אינה דומה לסרנא דפחרא אלא לסרנא דמטא⁵³. שאע"פ שהטית החבית יצרה כח במים, מ"מ רק המים שיצאו ראשונים מהחבית היו מכח זה, אבל המים השניים, שלא יצאו מיד, הרי נחסמו ע"י המים הראשונים, וא"כ הכח שנוצר בהטית החבית במים השניים לא יצא אל הפועל אלא ע"י הוצאת המים הראשונים מהחבית. יוצא: הפעולה שבסופו של דבר הוציאה את המים השניים מהחבית היא הסרת מונע (=המים הראשונים) ולא פעולה חיובית בגוף המים⁵⁴.

י. קושית רעק"א⁵⁵:

המחבר פסק (כפי שהזכרנו לעיל) שבשעה"ד אפשר להקל כמו הבה"ג. ואלו לגבי חבית המוטה מאליה (ולא אדם שהטה) סתם המחבר ש"ל לא עלתה לו נטילה". ולכאוי' תימה, שהרי הבה"ג שמקל בטבילת ידיו בכלי מקל גם בחבית המוטה מאליה, וא"כ למה לא הקל המחבר בשעה"ד גם בחבית? והרעק"א נשאר בצ"ע. **תי' הביה"ל**⁵⁶: עפ"י הבנת הריטב"א⁵⁷ את שיטת הבה"ג. ולדעת הריטב"א הלכה כר"י שצריך כח גברא, ובכ"ז טובל ידיו בכלי כשר). הריטב"א סובר שהטעם שר'

⁴⁷ עיי' בגר"א שהביא הוכחות נוספות, וכן דחה את הראיות לטובת המ"א מהרא"ש והטור.

⁴⁸ חולין קז. ד"ה "דלא".

⁴⁹ חזו"א סי' כג' ס"ק ג' ד"ה "ובהטה".

⁵⁰ ס"ק סז', ובביה"ל ד"ה "עלתה".

⁵¹ בא"א ס"ק כא'.

⁵² וכמו שדייק הבי"ח מדברי הטור ביו"ד סי' ז'.

⁵³ וכבר רמז לכך במ"א עצמו שדחה אפשרו': "ודוחק לחלק בין גלגל למים".

⁵⁴ עיי' ביאור מרדכי אות לא' ד"ה "וה"ל" שמציע חילוק שונה. ועיי' גם במה שדן בשו"ת מהר"ח או"ז סי' קלח' (עמודה ימנית בעמ' 43).

⁵⁵ ס"ק ד'. וכ"ה בפמ"ג במ"ז סוס"ק י"ב.

⁵⁶ סעי' ט' ד"ה "ואם". ועיי' בשעה"צ ס"ק נב', ובהערות על הריטב"א (מוסד הרב קוק) מס' 262.

יוסי מצריך כח גברא ולא מסתפק בכלי הוא לא מטעם שיש צורך עצמי בגברא (כמו שהבאנו לעיל בשם הסמ"ג ללמוד ממי חטאת או קידוש ידיים ורגליים) אלא זה דין בכלי: "וכל עיקר לא בעינן כח גברא, אלא כי הכי דליהוי לן כח כללי". ולשון הר"ן⁵⁸: "... דלא קפדינן אכח גברא אלא כדי שיהא נראה שנוטל מן הכלי". כל הצורך בכח גברא זה בשביל הכלי וזה רק כאשר המים יוצאים מהכלי על ידיו, ולא מינכר כ"כ הנטילה מן הכלי, לכן בעינן כ"ג שיבליט זאת. אבל כאשר טובל ידיו בכלי הרי ברור שיש כאן כח כללי, וא"צ לכח גברא⁵⁹. לכן המתברר מיקל בטבילת ידיו בכלי בשעה"ד, ואלו בחבית מוטה מאליה הוא מחמיר.

⁵⁷ חולין ק"ז. ד"ה "ואין".

⁵⁸ שם ד"ה "דלא". ואמנם נראה שאין הר"ן והריטב"א שוים בדיוק. דבריטב"א משמע שצריך כח גברא בשביל הכח כלי בעצם הגדרת כח כלי, ולא רק מצד "שיהא נראה".

⁵⁹ מלשון הביה"ל - "דהמרדכי... דמכשיר ליטבול בתוך הכלי הוא מישום דחשיב כ"ג מה שמשכשך ידיו בכלי" - משמע קצת שהשיכשוך מחשיב זאת לכח גברא. ולא כמו שכתבנו שא"צ כח גברא, אבל ממה שדייקנו בריטב"א בסברתו לכח גברא, ובתי הר"ן נראה שהפ"י הוא כמו שכתבנו. ואולי אפשר לפרש שהשיכשוך הוא הכ"ג במרדכי שכתב (רמז ר'): "... אבל כשמושיט ידיו ורוחץ בתוך הכלי איכא כח גברא", ודלא כלשון הריטב"א שכתב: "דשכשוך יד... וכח כלי חשיב".

יא. נספח: טבלת סיכום השיטות:

שני רמב"ם:	שני תוס' ורא"ש:	שני רשב"א ובה"ג:	
לאו דוקא מכח גברא, אלא מכח נותן.	דוקא כח גברא.	לאו דוקא מכח גברא, אלא מכח כלי.	"האי אריתא דדלאי...דלא אתו מכח גברא". (חולין קז.)
שתי מחלוקות: חבית: ת"ק: כח שני גם נחשב כח נותן. ר"י: רק כח ראשון נחשב כח גברא. קוף: ת"ק: כח נותן כשר. ר"י: דוקא כ"ג.	כמו הרשב"א והבה"ג.	ת"ק: לא בעינן אלא נטילה מכלי. ר"י: דוקא כח גברא.	"מטה חבית על צידה ונוטל, והקוף נוטל לידיים. ר"י פוסל בשני אלו". (משנה סופ"א)
כת"ק, דבעינן כח נותן.	כר"י, דבעינן דוקא כח גברא. (סוגיא כמותו)	כת"ק, דבעינן נטילה מכלי.	כמי ההלכה?
פסול. דלא הוי מכח נותן.	פסול, דלא הוי מכח גברא.	כשר דהוי נטילה מכלי.	טבילת ידיו בכלי:
מ"א: רק כח ראשון (כמו סרנא דמיא). גר"א: גם כח שני כשר. (כמו מוליאר דתוספתא).	בכח ראשון כשר, ובכח שני פסול.	כשר, אפי' נפל הברזא מעצמו.	חבית שתקועה בה ברזא:
כשר, אפי' בכח שני.	מ"א: כשר בכח שני, הואיל ומתחילה היה כח גברא. (כמו סרנא דפחרא). גר"א: בכח שני פסול. (משתי סברות בפמ"ג)	כשר, אפי' מוטה מאליה.	מטה חבית על צידה: